

LUNDS UNIVERSITET
Ekonomihögskolan

Överskultsättning: Individens ansvar eller extern ekonomisk chock?

Jakob Wärnhjelm

nek13jwa@student.lund.se

jakob@warnhjelm.se

Kurskod: NEKH01.

Omfattning: Kandidatnivå, 15 HP.

Termin: HT13

Handledare: Doc. Anne-Marie Pålsson

Lunds Universitet, Nationalekonomiska Institutionen.

Inlämnad 13 januari 2014, tryckfel redigerade 18 januari 2014.

Innehåll

1	Inledning	1
1.1	Motivation	1
1.2	Frågeställning och avgränsningar	1
2	Bakgrund och begreppsmässigt ramverk	2
2.1	Ekonomisk chock	2
2.2	Överskuldsättning	4
2.3	Samhällsekonomisk relevans	5
2.4	Kronofogdemyndighetens roll	5
3	Tidigare forskning berörande möjliga orsaker till överskuldsättning	6
3.1	Tidigare forskning	6
3.2	Sammanställda orsaker	11
3.3	Internationellt perspektiv	12
4	Metod	14
4.1	Hypotes från frågeställning	14
4.2	Testbar representation av överskuldsättning	14
4.3	Testbar representation av extern ekonomisk chock	15
4.4	Falsifierbar hypotes	16
4.5	Modell för hypotesprövning	17
5	Empiri	18
5.1	Statistiskt material: 2010 till 2012	18
5.2	Statistiskt material: 1980-tal till 2012	18
6	Analys och diskussion	24
6.1	Tidigare forskning och rapporter	24
6.2	Statistiskt material: 2010 till 2012	25
6.3	Statistiskt material: 1980-tal till 2012	26
6.4	Sammanfattande analys av statistik och tidigare forskning och rapporter	27
7	Sammanfattning	27
8	Vidare forskning	28

Sammanfattning

I denna text undersöktes orsakerna till överskuldssättning i Sverige, samt om överskuldssättning kan vara orsakad av externa ekonomiska chocker eller personligt ansvar. Den teoretiska utgångspunkten var bland annat (Pålsson, 2001; SOU, 2013:78) och rapporter från Kronofogdemyndigheten. Begreppen extern ekonomisk chock och överskuldssättning diskuterades och preciserades för kontexten. Överskuldssättning undersöktes statistiskt i termer av årsdata och kommundata från Kronofogdemyndigheten rörande dess aktivitet. Det konstaterades att externa ekonomiska chocker inte kan uteslutas som orsak till överskuldssättning. Det konstaterades att externa ekonomiska chocker kan förväntas öka sannolikheten för överskuldssättning.

Nyckelord: överskuldssättning, extern ekonomisk chock, nationalekonomi, sverige, kronofogdemyndigheten.

Abstract

In this text the causes of over-indebtedness in Sweden was examined, as well as if over-indebtedness may be caused by external economic shocks or personal responsibility. The theoretical starting point for the text was (Pålsson, 2001; SOU, 2013:78) and reports from the Swedish Enforcement Authority (Kronofogdemyndigheten) among other sources. The concept of external economic shock was discussed and defined with regard to the context. Over-indebtedness was examined statistically in terms of yearly data and municipality data from the Swedish Enforcement Authority regarding its activity. It was concluded that external shocks cannot be excluded as a cause of over-indebtedness. It was concluded that external economic shocks may be expected to increase the probability of over-indebtedness.

Keywords: over-indebtedness, external economic shock, economy, sweden, swedish enforcement authority.

1 Inledning

1.1 Motivation

Den 14 maj 2013 fanns ungefär 370.000 personer med en registrerad skuld hos Kronofogdemyndigheten (KFM), och av dessa har ungefär 92.000 personer haft någon skuld hos KFM sen 1992 eller tidigare (SOU, 2013:78, s.15), vilket tydliggör att många svenskar berörs av skuldproblematik.

(Ahlström, 2003) menar att många förklaringar till överskuldsättning är felaktiga och grundade på moralföreställningar om till exempel personens karaktär, istället för mer objektiva kriterier.

Sverige var 1994 sent ute då (Skuldsaneringslag, 1994) tillkom, och trots ökade skuldsättningsproblem i samband med kronkrisen under det tidiga 1990-talet var lagstiftaren oroad för den svenska betalningsmoralen vid lagens instiftande (Pålsson, 2001).

Attityderna hos lagstiftaren kan dock vara på väg att förändras, vilket illustreras av ansvarig ministers positiva respons till bland annat förslaget om slutlig skuldavskrivning efter 15 år i (SOU, 2013:78) vid intervju i (Dagens Nyheter, 2013, 2013-11-28). Program som Lyxfällan¹ diskuterar skuldsättning, och visar en bild av orsaker och samband som inte behöver vara korrekt. Kanske finns det skäl att misstänka att både lagstiftaren och allmänheten inte har en helt objektiv bild av överskuldsättning och dess orsaker. Det antyder ett behov av att ämnet undersöks närmre, något denna text försöker bidra till.

Ur en nationalekonomisk synvinkel är det intressant att undersöka om överskuldsättning beror på till exempel makroekonomiska skeenden, och inte moraliska snedsteg.

För att delvis kunna adressera frågan om överskuldssättnings orsaker ur ett nationalekonomiskt perspektiv, kommer vår utgångspunkt vara att undersöka om överskuldssättning kan bero på externa ekonomiska chocker mot individen.

1.2 Frågeställning och avgränsningar

Vi kommer i denna text att försöka besvara följande frågeställningar:

- Vilka orsaker har svenskars överskuldssättning?
- Är orsakerna externa ekonomiska chocker eller personligt ansvar?

¹Lyxfällan, program på TV3.

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Lyxfällan> <http://www.tv3.se/lyxfällan>

Vid försöken till att besvara frågeställningarna kommer vi göra ett antal avgränsningar. Vi kommer framförallt att fokusera på svenska förhållanden.

En naturlig men oönskad avgränsning är mängden tillgänglig statistik avseende skuldsättning i Sverige. För år längre tillbaka än sent 1980-tal och för mer detaljerade uppgifter rörande till exempel 1990-talet finns inte data om svenskars skuldsättning i aggregerad form, utan den måste konstrueras av den intresserade från offentligt arkivmaterial. Detta är för resurskrävande för denna text.

En ytterligare tydlig avgränsning måste göras avseende begreppet överskuldsättning och dess koppling mot tillgänglig statistik. Som vi kommer se längre fram i texten råder viss konsensus om en definition av överskuldsättningsbegreppet, men denna definition är inte kopplat mot något statistiskt mått. Vi kommer därför betrakta den statistik som finns, och därifrån föra resonemang kring i vilken utsträckning eventuella resultat kan tillämpas på överskuldsättning.

Mängden tidigare forskning angående överskuldsättning i Sverige är begränsad, vilket också påverkar mängden tidigare material vi tagit del av. Detta har gjort att mycket av tidigare material är författat av staten och myndigheter.

2 Bakgrund och begreppsmässigt ramverk

2.1 Ekonomisk chock

Vi menar i denna text med ekonomisk chock en plötslig händelse som under en mycket kort tidsperiod förändrar en given ekonomisk begränsning. Denna begränsning kan vara till exempel budget, efterfrågan eller utbud.

Vi kan till exempel visualisera en ekonomisk chock med en plötslig förskjutning av utbudslinjen i en tillgång-efterfråganograf, som innebär att en ny prisjämvikt skapas. (Kilian, 2008) betraktar till exempel de kraftiga makroekonomiska förändringarna som oljeprisets fluktuationer innebär i termer av ekonomisk chock. I denna text kommer vi huvudsakligen syfta till en plötslig förskjutning av en privatpersons budgetvillkor då vi använder begreppet ekonomisk chock. Frågan om chocken är av extern (exogen) eller endogen karaktär är intressant, närmare bestämt vilken ekonomisk tålighet medborgaren kan förväntas ha. Vi definierar för denna text extern ekonomisk chock:

Definition 1. Extern ekonomisk chock: Snabb förskjutning av persons budgetvillkor utanför personens förmåga att påverka händelseförloppet.

Händelser som normalt inte betraktas som i huvudsak ekonomiska händelser, kan ändå innebära en extern ekonomisk chock. Betrakta en skilsmässa. Förmodligen är endast en mindre del av de skilsmässor som sker planerade, och därmed kan också en skilsmässa modelleras som en extern händelse. I en skilsmässa har sannolikt parterna inte samma lön. Efter skilsmässan minskar båda individernas tolerans mot ekonomiska störningar, eftersom individerna endast har en enda lön att basera sin potentiella ekonomiska budget på, istället för två. I vissa fall kan lön kvarstå efter skilsmässan, som inte motsvarar den ekonomiskt svagare individens konsumtionsutrymme. Därmed kan en skilsmässa vara en extern ekonomisk chock, för en eller båda parterna.

När vi konstaterat detta följer motsvarande resonemang direkt för många typer av plötsliga ekonomiska händelser som individen inte rimligen kan påverka, vilka därför kan klassificeras som extern ekonomisk chock mot privatekonomin.

Vad gäller privatpersoners ekonomi verkar det rimligt att inte fastna alltför mycket i exakt vilka personer som juridiskt sett är involverade, utan snarare om vi kan argumentera för att privatpersonen haft möjlighet att påverka händelsen eller ej.

Vi ser att definition 1 fungerar för att klassificera lågkonjunktur som extern ekonomisk chock, givet att individen inte kan påverka händelseförloppet samt att lågkonjunkturen orsakar en plötslig effekt på privatpersonens budgetvillkor. Om individens ekonomiska problem orsakas av arbetslöshet på grund av lågkonjunkturen är det svårt att argumentera att individen skulle förutsett detta vid anställningen, och vi kan därmed klassificera arbetslösheten som en extern ekonomisk chock.

För att argumentera att individen inte kan påverka händelsen, och den därmed är extern är också individens preferenser av relevans. Ett antagande om den rationella individen som önskar maximera budgetvillkoret innebär att individen strikt ogillar händelser som förändrar budgetvillkoret negativt, och gillar en positiv förändring. Därmed är det rimligt att säga att externa ekonomiska chocker med negativ effekt på en privatpersons ekonomi, som lågkonjunktur, existerar endast därför att människor inte kommit på hur ett ekonomiskt system som förhindrar det skulle kunna konstrueras. Lågkonjunktur och andra externa ekonomiska chocker är därmed sannolikt ett ofrivilligt tillstånd. Detta antyder vidare att tillståndet är utom individens förmåga att påverka, och att individens eventuella egna ansvar ligger i att skydda sig mot externa ekonomiska chocker, inte att förhindra att de händer.

Därmed kan vi avsluta detta avsnitt med att konstatera att vi i denna text klassificerar plötsliga ekonomiska händelser rörande privatpersoner som externa ekonomiska chocker om individen inte kan anses ha varit förmögen att kontrollera händelseförloppet, och interna vid

förmåga till kontroll. Vi kan även argumentera att det är svårt att se att individen principiellt har eget ansvar för externa ekonomiska chocker mot sin egen ekonomi.

2.2 Överskuldsättning

Vi för här ett övergripande resonemang om överskuldsättning, för att tydliggöra begreppen. Den uppenbara orsaken till skuldsättning är att en person inte har pengar för att täcka utgifterna.

När skulderna upplevs ohanterbara, kan begreppet överskuldsättning vara intuitivt. Begreppet behöver dock preciseras, och i denna text tar vi användning av KFM:s definition

Definition 2. *Överskuldssatt är den som själv upplever sig ha ständigt återkommande problem med att inte kunna betala alla sina räkningar.* (Palmér et al., 2008, s. 5),

Mycket av det som reglerar förutsättningarna för den skuldsatte i Sverige präglas av en icke objektiv syn på skuldsättningen, i en rapport från Konsumentverket skriver författaren

“...är det tydligt att synen på, och hanteringen, av skuldsättning i det moderna svenska samhället rymmer starka inslag av ideologiska och mentalitetsstyrande komponenter.” (Ahlström, 2003, s. 149, st.2)

(Pålsson, 2001, s.2) konstaterar också att lagstiftarens förhållande till skuldproblematik innan och tillkomsten av (Skuldsaneringslag, 1994) var långt ifrån friktionsfritt. Detta trots att goda internationella erfarenheter fanns dokumenterade var ändå tveksamheten stor mot att ingripa i avtalsrätten, samtidigt som lagstiftaren inte kunde ignorera det växande antal personer som saknade möjlighet till ett normalt ekonomiskt liv.

Den svenske lagstiftarens ambivalens vid betraktande av skuldproblematik i samhället kan vidare illustreras med hjälp av det spelteoretiska resonemanget i (Pålsson, 2001, kap.3), där författaren med en idealiserad modell demonstrerar att den låntagare som omfattas av sociala förmåner som socialbidrag är mer benägen till lånande än låntagaren utan sociala förmåner. I (Pålsson, 2001, kap.3) demonstreras också att en ökad utlåning till betalningssvaga grupper leder till högre kostnader för skattebetalarna givet sociala förmåner. Sammantaget driver alltså sociala förmåner på utlåning, och högre utlåning leder till högre kostnader för skattebetalarna, vilket ytterligare antyder att den svenske lagstiftarens inte alltid är objektiv i denna fråga givet Sveriges omfattande sociala förmåner. En något ändrad attityd kan möjligen skönjas i till exempel de av (SOU, 2013:78) föreslagna åtgärderna mot överskuldsättning, och ansvarig ministers reaktioner (Dagens Nyheter, 2013, 2013-11-26).

Vi argumenterar här för att många av de icke-objektiva komponenterna i attityderna mot överskuldsättning är kopplade specifikt till överkonsumtion och konsumentkrediter, då dessa krediter för många representerar icke-livsnödvändig konsumtion.

2.3 Samhällsekonomisk relevans

Överskuldsättning är uppenbarligen ett oönskat tillstånd för den inblandade, där begränsat konsumtionsutrymme, potentiell konstant oro över privatekonomin och förmodligen sämre hälsa ofta ingår (SOU, 2013:78). Det säger dock mindre om den samhällsekonomiska kostnaden. (Pålsson, 2001, kap.3) visar med idealiserat resonemang att i ett land med sociala förmåner likt Sverige finns incitament för individer med låg ekonomisk marginal att låna för mycket.

(Konsumentverket, 2011) gör en uppskattning av den potentiella kostnaden för en typisk överskuldssatt person. Kostnaderna för den offentliga sektorn uppskattas till 276 003 kr per år. Uteblivit produktionsvärde då den modellerade personen inte arbetar uppskattas till 386 400 kr per år. Totalt kostnad blir därmed summerat till $276\,003 + 386\,400$ kr = 662 403 kr per år. Dessa siffror är i 2011 års kronvärde, och rapportförfattarna gör inte anspråk på att simulera ett rimligt väntevärde, utan önskar illustrera vad de möjliga kostnaderna för en person skulle kunna vara. Vi påminner oss om att 92.000 personer haft någon skuld hos KFM sen 1992 eller tidigare (SOU, 2013:78, s.15).

Det står därmed klart att endast kostnaden för den offentliga sektorn är tillräckligt för att motivera att överskuldssättningsproblematik är av samhällsekonomisk relevans, och inte enbart ett sociologiskt problem.

Ett exempel på sannolik överskuldssättning ges i (Dagens Nyheter, 2013, 2013-11-28) där man visar ett extremfall från källmaterialet till (SOU, 2013:78, s.161). Exemplet avser en möjlig betalningsplan för en skuld på 1700 kr som kan avbetalas på 58 år med en slutgiltig summa om 73277 kr. Detta är principiellt möjligt då räntor och avgifter prioriteras framför den faktiska skulden. Nämnda fall representerar sannolikt inte normfallet hos inkassoföretag. Det är dock svårt att argumentera att situationen är samhällsekonomiskt optimal.

2.4 Kronofogdemyndighetens roll

Samhällets hantering av skuldproblem hanteras framförallt av KFM, och KFM är därför relevant för denna text. KFM beskriver själv sina huvudsakliga uppgifter som:

1. Driva in obetalda fordringar

2. Betalningsföreläggande
3. Skuldsanering
4. Tillsyn i konkurs.

Till dessa fyra uppgifter tillkommer förebyggande arbete som till exempel informationspridning samt övriga mindre uppgifter (KFM, 2013a). Indrivning av obetalda fordringar är myndighetens uppenbara huvuduppgift, och därav kommer också behovet av att registerföra skulder. Den som menar att någon annan har låtit bli att betala skulder kan ansöka om betalningsföreläggande, vilket är den gängse vägen att gå för att påbörja indrivning av obetalda fordringar. Skuldsanering tillkom med instiftandet av (Skuldsaneringslag, 1994), och är en relativt ny uppgift.

3 Tidigare forskning berörande möjliga orsaker till överskuld-sättning

3.1 Tidigare forskning

Vi börjar med innehållet i (SOU, 2013:78, sektion 2.2), som behandlar orsakerna till överskuld-sättning. Sektionen börjar med ett konstaterande att ämnet är relativt outforskat i Sverige, vilket också antyds av att sektionen upptar cirka fyra sidor av utredningens totalt 328. (SOU, 2013:78) nämner huvudsakligen följande orsaker till överskuld-sättning:

- Försämrade ekonomiska förutsättningar där arbetslöshet, näringsverksamhet, sjukdom, och skilsmässa ingår
- Den enskildes kunskaper och förmågor
- Krediter
- Svagt socialt nätverk.

(SOU, 2013:78, kap. 2.5.4) konstaterar att bland annat ensamstående, icke högskoleutbildade, låginkomsttagare samt sjuka och arbetslösa är olika överrepresenterade grupper bland gäldenärerna hos KFM.

Dessa orsaker tjänar oss också som en första klassificering. Vi skulle kunna finfördela kriterierna ytterligare, men då tillgängliga data avseende överskuld-sättning är relativt begränsat blir svårigheterna att återkoppla statistiskt mot kriterierna ännu större.

(Pålsson, 2001) granskar (Skuldsaneringslag, 1994), där huvudfrågor är lagens tillämpning jämfört med lagstiftarens intentioner, skuldsaneringsinstitutets bidrag till ekonomisk effektivitet samt alternativa metoder för individers ekonomiska skuldåterställning. (Pålsson, 2001, s.4) konstaterar att (Skuldsaneringslag, 1994) medvetet utformades för att bibehålla allmän betalningsmoral, och att lagens förfarande liknar ett antal övriga i kontinentaleuropa. Den skiljer sig dock från den mer gäldenärsfokuserade angloamerikanska synen på skuldåterställning (Pålsson, 2001, s.4).

(Pålsson, 2001, s.9) redovisar resultaten i en sammanfattning baserad på samtliga skuldsaneringsavgöranden skickade till Rikskatteverket mellan 970101 och 981230. Typiska orsaker till överskuldsättning som framkommer är

- Sjukdom
- Arbetslöshet
- Fallande fastighetsvärden
- Borgensåtagande
- Överkonsumtion
- Näringsverksamhet.

(Pålsson, 2001, s.11) redovisar resultaten av en regressionsmodell avseende andel av skuld som beviljats skuldsanering, gjord på samma underlag som tidigare, rensat för att endast innehålla domar med redovisning av regressionsmodellens samtliga variabler, totalt 647 personer. Där framgår bland annat att en större andel av skulder orsakade av arbetslöshet och näringsverksamhet medges skuldsanering, än skulder orsakade av överkonsumtion. Se även tabell 1.

(Pålsson, 2001, s.10) menar att granskat material antyder att externa ekonomiska chocker var orsaken till skuldproblematiken, och att farhågorna som föregick (Skuldsaneringslag, 1994) om att överskuldsättning var en orsak av förändringar i individens egna situation såsom omotiverad överkonsumtion ej verkar besannats. Att omotiverad överkonsumtion och liknande ej är huvudorsak konstateras också i (SOU, 2013:78).

(Ahlström, 2003, s.4) kategoriserar potentiella skuldfällor, där särskilt f.d. näringsidkare, konsumtionskrediter, bostadslån tagna under hausse på bostadsmarknaden samt de of-fentligrättsliga system där till exempel återkrav på bostadsbidrag förekommer. Fyra vanliga skuldtyper identifieras, nämligen: TV-avgifter, sjukvårdsskulder, trafikförsäkringsavgift samt

Orsak	(Pålsson, 2001, Tabell 2)	(Ahlström, 2003, Bilaga 1)
	Andel granskade fall med angiven orsak (procent)	Antal personer (av totalt 71)
Fallande fastighetsvärden	39,8	ej ang
Konk. el. nedl. av näringsverksamhet	28,9	20
Sjukdom	6,5	14
Arbetslöshet	2,1	9
Skilsmässa	ej ang.	8
Lån för annans räkn./Borgensåtagande	5,8	4
Överkonsumtion	14,6	3
Bristande kunskaper	ej ang.	1

Tabell 1: Mitten: Angivna orsaker till överskudsättning bland 1693 granskade skuldsaneringsdomar 970101-981230 (Pålsson, 2001, Tabell 2). Höger: 399 ärenden där KFM föreslagit skuldsanering under 2002. I 71 av 399 ärenden kunde även KFM:s handläggare avgöra orsakssammanhang till överskudsättningen, varav några redovisas här. Värden från (Ahlström, 2003, Bilaga 1)

teleskulder. Rapporten har även undersökt 399 gäldenärer som fått förslag från KFM om skuldsanering under 2002, och vi har samlat några av resultaten i tabell 2. I 71 av 399 ärenden kunde även KFM:s handläggare avgöra orsakssammanhang till överskudsättningen, där handläggarna var av meningen att typfallet består i att en enskild händelse startar en ekonomiskt negativ kedjereaktion. Några av värdena finns i tabell 1.

(Tuft, 2004, s.70) gör empiriska undersökningar av privatpersoners hushållsekonomi och familjesituation och statistikbehandlar empirin. Den första slutsatsen Tuft drar är att låg inkomst och skuldproblem är två distinkta problem, dock till viss del överlappande. Den andra slutsatsen är att låginkomsthushåll har tydliga skillnader mot skuldproblemhushåll. Låginkomsthushållen känns igen på traditionella sociala indikatorer, såsom låg utbildning och arbetslöshet. Skuldproblemhushåll står inte ut avseende traditionella sociala indikatorer, men är mer benägna att ha varit utsatta för dramatiska livshändelser såsom sjukdom, skilsmässa och arbetslöshet. Den tredje slutsatsen är att både skuldproblemhushåll och låginkomsthushåll upplever svårigheter att kontrollera utgifter. Den fjärde slutsatsen finner att skuldproblemhushåll har en högriskattityd till belåning som konsumtionsfinansiering, något som inte är fallet hos låginkomsthushåll som snarare är något benägna att motsätta sig riskbeteende. Den femte och sista slutsatsen är identifieringen av ensamstående med och utan barn som två högriskgrupper.

Tillstånd (S - skuld)	Andel av 399 gäldenärer	Andel av gäldenärer med viss typ av skuld som även har upplevt N.p.o.
Ensamstående	66%	Ej relevant.
Bor i hyresrätt	88%	Ej relevant.
N.p.o.	63%	Ej relevant.
S efter exekutiv- el. förlustförsäljning av bostad	45%	Ej relevant.
Inget betalningsutrymme till fordringsägare	33%	Ej relevant.
Boenderelaterad S	49%	62%
Konsumtionsrelaterad S	46%	85%
Näringsrelaterad S	40%	42%
Offentlighetsrelaterad S	19%	76%
S av övrig karaktär	9%	Ej angivet.

Tabell 2: 399 ärenden där KFM föreslagit skuldsanering under 2002. N.p.o. betyder här negativ personlig omständighet som till exempel skilsmässa, sjukdom eller arbetslöshet. Värden från (Ahlström, 2003, Bilaga 1)

(KFM, 2008, s.21) börjar med att gå igenom vad som tidigare är skrivet, huvudsakligen (Tufté, 2004; Ahlström, 2003), och fortsätter sedan med framställandet av den egna undersökningen. Undersökningen består av en kvalitativ intervjudel och kvantitativ enkät. Intervjudelen riktas mot gäldenärer och aktörer på borgenärssidan, där totalt 59 intervjuer varav 36 med gäldenärer genomförs. Intervjudelen identifierade följande viktiga faktorer till varför inte gäldenärer betalar räkningar: traumatiska händelser (dödsfall, skilsmässa), systemet (till exempel för låg preliminärskatt dragen av Försäkringskassan), individens ekonomiskunskaper (oförmåga att prediktera ekonomiska konsekvenser av till exempel abonnemang, individens sociala nätverk (till exempel avsaknad av möjlighet till lån mellan vänner), individens ekonomi (låga marginaler, för höga utgifter), personlighet (till exempel naivitet), individens hälsa (till exempel sjukdom el. någon form av nedsatt förmåga) samt individens arbetsförmåga (till exempel arbetslöshet).

(KFM, 2008, s.30,s.53) fortsätter med framställandet av den kvantitativa studien, som genomfördes med en internetpanel där totalt 4455 personer svarade. Resultaten bedöms något underskatta den verkliga mängden människor med ekonomiska problem. På frågan riktad till de i hushållet med ekonomiskt ansvar svarade 18% att de haft problem att betala räkningar de senaste 12 månaderna, där det också poängteras att samtliga dessa ej är att betrakta som överskuldsatta. Av nämnda 18% angav som anledning till betalningsproblemen 54% oförutsedda utgifter, 32% omständigheter som arbetslöshet, sjukdom eller skilsmässa och resterade 14% angav övriga orsaker. Undersökningen konstaterar att gruppen om 54% har mindre obetalda skulder och högre inkomst jämfört med 32%-gruppen som har lägre inkomster och fler betalningsanmärkningar. Sammantaget identifierar den kvantitativa undersökningen sjukdom, dödsfall, arbetslöshet, konkurs och skilsmässa som vanligt förekommande orsaker till överskuldsättning. Vi anmärker att resonemanget från enkätsvaren om betalningsproblem under senaste året till orsaker till överskuldsättning möjligen kunde tydliggöras ytterligare, då vi inte finner det uppenbart att positiva svar på enkäten nödvändigtvis korresponderar mot rapportens egen definition av överskuldsättning (KFM, 2008, s.52) även om korrespondensen förvisso kan bedömas sannolik. Rapporten går sedan vidare och betraktar de som enligt UC har betalningsanmärkning och konstaterar att överlappet med överskuldsatta personer är långt ifrån komplett, för att sedan göra en uppskattning om antalet överskuldsatta till mellan 400.000 och 600.000 personer.

Den sista studien vi ska använda oss av är (Sandvall, 2011). (Sandvall, 2011) inkluderar tre delstudier. En av dem är (Sandvall, 2008), som är baserad på 32 kvalitativa intervjuer med personer som något gång sökt skuldsanering (Sandvall, 2008, s.34). I studien identifieras

följande huvudorsaker till skuldsättningen (Sandvall, 2008, s.71):

- Undertecknande av lån eller borgensförbindelse för partner eller barn
- Företagsskulder och konkurs
- Ohälsa och/eller arbetslöshet
- Fastighetsskuld och förändrad familjesituation
- Missbruk
- Spekulation på fastighetsmarknaden

3.2 Sammanställda orsaker

Vi kan nu sammanställa en uppdelning av vad som verkar vara typiska orsaker till överskuld-sättning:

1. Försämrade ekonomiska förutsättningsars
 - (a) Arbetslöshet
 - (b) Näringsverksamhet
 - (c) Sjukdom
 - (d) Skilsmässa
 - (e) Borgenärsåtagande
 - (f) Ändrat ränteläge
 - (g) Konsumtionskrediter

2. Den enskildes kunskaper och förmågor

3. Svagt socialt nätverk.

Vi konstaterar att den enskilde har liten inverkan över de flesta listade orsaker, och att alla orsaker utom kanske konsumtionskrediter till hög grad uppfyller våra kriterium för extern ekonomisk chock enligt definition 1 givet att händelsen orsakar en plötslig förflyttning av budgetvillkoret.

Vid läsning av källmaterialet ser vi att det i svensk kontext skrivits mindre om orsakerna till överskuld-sättning. Det är vår uppfattning att (Ahlström, 2003) och (KFM, 2008) är

spridda, då dessa två har frekventa referenser i bland annat (SOU, 2013:78) och att andra texter. Det finns en viss mängd texter som rör skuldsaneringslagen, från 1990-talet och framåt, men tonvikten ligger huvudsakligen kring aspekter av hur lagen implementerats i svensk offentlighet, och inte överskuldssättningens orsaker, varav kanhända (Pålsson, 2001) är den mest omfattande.

3.3 Internationellt perspektiv

Svensk insolvenslagstiftning ur ett internationellt perspektiv är ett forskningsområde där antalet publikationer är av begränsad omfattning. Den finlandssvenska forskaren Niemi² har behandlat skandinavisk och däribland svensk lagstiftning insolvens- och konkurslagstiftning i några skrifter. Niemis publikationer kan bedömas ha viss tongivande karaktär på området, då bland annat (Ahlström, 2003; KFM, 2008; SOU, 2013:78) använder Niemis skrifter som huvudsaklig källa för att jämföra Sverige med andra länder i Europa och med USA.

(Niemi-Kiesiläinen, 2003) gör en översiktlig beskrivning av gäldenären och borgenären i olika länder ur ett perspektiv där gäldenärens roll i samhället är delvis konstruerad. En grov indelning kan enligt (Niemi-Kiesiläinen, 2003) göras mellan europeisk civilrätt och brittisk-amerikansk common law, där det i europeiskt sammanhang är rimligt att prata om konsumentskuldjustering och i common law-fallet konsumentkonkurs. Vi påpekar att det är väsentligt att använda olika begrepp, då stora olikheter mellan involverade regler och procedurer finns. Skandinavien lagstiftning är utformad mot social säkerhet, välfärd och för att skydda mot ekonomiska risker där moralupprätthållande komponenter ingår, medan amerikansk lagstiftning försöker reglera ett marknadsfenomen (Niemi-Kiesiläinen, 2003). Skandinavisk och amerikansk lagstiftning innehåller båda för skattebetalaren kostsamma evalueringskomponenter, när till exempel uppsåt till kreditbedrägeri skall avgöras, men bland annat delarna i den svenska skuldsaneringsprocessen verkar i sammanhanget vara av det dyrare slaget (Niemi-Kiesiläinen, 2003). Den samhällsekonomiska kostnaden på till exempel skuldsaneringsprocessen i Sverige menar vi är väsentligt då det många gånger är fråga om så små skuldsummor att de ibland kanske kan räknas i en dags kostnader för en svensk domare eller mindre. Ett argument för att skuldsaneringsprocessen inte är samhällsekonomisk skulle möjligen kunna vara faktumet att den svenske lagstiftaren inte nämnvärt bryr sig om det offentligas kostnader i dessa fall som intyg för moralreglerande intentioner vid lagutformningen.

²Johanna Niemi, tidigare Johanna Niemi-Kiesiläinen.
<http://www.helsinki.fi/oikeustiede/omasivu/niemi/publications/index.htm>

(Pålsson, 2001, s.5) konstaterar att kontinentaleuropas syn på skuldåterställning för privatpersoner skiljer sig väsentligt från det angloamerikanska, i vad personen får behålla vid skuldåterställningsproceduren och i möjligheterna till personlig konkurs och dess villkor. (Pålsson, 2001, s.6) konstaterar vidare att den kanske främsta skillnaden är att den amerikanska synen är att en ärlig person har drabbats av otur och behöver en metod för ekonomisk återställning, till skillnad från den svenska prioriteringen av borgenärens ekonomi vid inkomster för gäldenären över svenskt existensminimum.

4 Metod

I detta avsnitt preciserar vi hur vi skall undersöka frågeställningarna under rubrik 1.2.

4.1 Hypotes från frågeställning

Från frågeställningarna under rubrik 1.2 önskar vi formulera en eller flera testbara hypoteser. Vi formulerar hypotes 1-3.

Hypotes 1. Det finns ett positivt samband mellan överskuldsättning och externa ekonomiska chocker.

Hypotes 2. Sambandet i hypotes 1 är kasuellt.

Hypotes 3. Överskuldsättning är orsakad av externa ekonomiska chocker. Externa ekonomiska chocker är ej orsakade av överskuldsättning.

Då både begreppet överskuldsättning och extern ekonomisk chock ej är väldefinierade i termer av något som vi har tillgängligt för testning menar vi att hypotes 1-3 är mindre lätt att pröva direkt. Vi måste därför formulera snävare direkt testbara hypoteser.

Överskuldsättning och externa ekonomiska chocker måste uttryckas i termer av något testbart.

4.2 Testbar representation av överskuldsättning

Överskuldsättning handlar som vi har sett under rubrik 2 om upprepad oförmåga till att betala sina räkningar, där fördelen med definition 2 är att den bland annat innefattar de som löser sina betalningsproblem genom lån från personer i sitt sociala nätverk. Dessa typer av betalningsproblem är av uppenbara skäl inget som det finns mycket statistik på. Därmed kan inte vi använda det begreppet för hypotesprövning.

KFM för statistik över personer med en hos dem registrerad skuld. Där inkluderas då till exempel personer utan problem med privatekonomin som av någon anledning glömt betala en räkning och därför senare hamnat i KFM:s register. Vi kan inte argumentera för att dessa skuldtyper skulle representera en väsentlig andel av registrerade skulder. Däremot fanns det till exempel den 31 december år 2012 104085 gäldenärer med skuld till Radiotjänst och 42952 gäldenärer med underhållsstödskuld, skulder som väl kan representera den överskuldssatte men där man också kan argumentera att den som inte betalar av ideologiska skäl finns representerad (av totalt 443467 fysiska gäldenärer) (SOU, 2013:78; KFM, 2013b). Då KFM har olika typer av register inför vi

Definition 3. KFM-skuldsatt: Fysisk person som har registrerad skuld hos KFM.

Vi konstaterar att definition 3 ej överlappar definition 2 helt. Vi argumenterar att mängden av de individer som omfattas av definition 3 är en god approximation av mängden som omfattas av definition 2, då anmälan av obetald skuld till KFM är den huvudsakliga metod staten erbjuder för att hjälpa de som drabbats av ej genomförda betalningar. Då definition 3 ej omfattar lån till överskuldssatta genom sociala nätverk är den förmodligen en underskattning av definition 2.

Statistik på antalet skuldsatta enligt definition 3 adderat med antalet skuldsatta juridiska personer i Sverige finns tillgängligt från 1980-tal, och från 1990-tal med separation mellan juridisk och fysisk person. Från 2010 finns KFM-skuldsatta även på kommunnivå.

KFM har också andra arbetsuppgifter, vars statistik i olika utsträckning kan sägas representera definition 2. Följande mått kommer undersökas, då vi kan motivera att de till viss del representerar överskuldssättning:

1. KFM-skuldsatta: motivering ovan
2. Avhysningar och vräkningar: obetald hyra kan leda till vräkning
3. Betalningsförelägganden: beroende av antalet KFM-skuldsatta
4. Skuldsaneringar: Kan sannolikt inte beviljas till någon vars obetalda skulder ej finns hos KFM. Därmed är det en representation av KFM-skuldsatta
5. Sålda fastigheter och bostadsrätter : KFM säljer fastigheter till exempel efter utmätning med anledning av obetalda skulder. (KFM, 2013c).

Förutom nämnda statistikkategorier förekommer i KFM:s egna framställning även fordonsrelaterade skulder, snabbblån samt ungdomsskulder (KFM, 2013b). KFM:s ytterligare kategorier argumenterar vi är mindre relevanta för vår undersökning då de för fysiska personer fångas upp i framförallt det totala antalet skuldsatta.

4.3 Testbar representation av extern ekonomisk chock

Från tidigare forskning under rubrik 3 har vi möjliga orsaker till överskuldssättning identifierade av andra författare. Från den mängden av orsaker till överskuldssättning väljer vi orsaker klassificerbara som extern ekonomisk chock enligt definition 1, som också har ett statistiskt mått associerat med sig. Vi väljer

1. Konjunkturförändring i termer av BNP (SCB, 2013)
2. Skilsmässor (SCB, 2013)
3. Arbetslöshet (SCB, 2013)
4. Arbetsökande och deltagande i aktivitetsprogram (AF, 2013)
5. Konkurer (Tillväxtanalys, 2013).

SCB tillhandahåller en motsvarighet till BNP på länsnivå, men ej på kommunnivå, på sin hemsida. Kommunala skatteintäkter finns tillgängliga, men vi har valt att inte använda oss av dessa då skatteintäkter förvisso korrelerar med produktion men inte är ett verkligt produktionsmått.

Statistiken på orsak 3 är länkningar av flera olika sätt att räkna ut arbetslösheten och arbetskraftens storlek, varför jämförelser mellan år är behäftade med viss osäkerhet.

Anledningen att ta med både orsak 3 och 4 är att 3 ej finns enkelt tillgänglig på kommunnivå, vilket 4 gör. Då orsak 4 inte är det ordinära arbetslöshetsmåttet kommer vi inte använda det om 3 finns enkelt tillgänglig. Kanhända speglar orsak 4 bättre definition 2 och definition 3 då man måste vara inskriven hos Arbetsförmedlingen för att få del av till exempel försörjningsstöd och vissa andra sociala transfereringsprogram, något den överskuldssatte sannolikt är intresserad av. Den sedvanliga arbetslöshetsstatistiken innefattar bredare lager, som till exempel personer som studerar vid högskola för att de inte lyckas få anställning.

Orsak 5 finns tillgänglig på kommunnivå, men lider av en viss mängd saknade uppgifter (Tillväxtanalys, 2013).

4.4 Falsifierbar hypotes

Då vi nu kvantifierat begreppen överskuldssättning och extern ekonomisk chock under rubrik 4.2 och 4.3 kan vi formulera hypotes 1-3 mer falsifierbart, där vi vänder logiken i den första så den är på nollhypotesform:

Hypotes 4. Det finns inget samband mellan antalet KFM-skuldsatta, och de externa ekonomiska chockerna 1-5 under rubrik 4.3.

Hypotes 5. Det finns ett positivt samband mellan antalet KFM-skuldsatta, och de externa ekonomiska chockerna 1-5 under rubrik 4.3.

Hypotes 6. Sambandet i hypotes 4 är kasuallt.

Hypotes 7. Antalet KFM-skuldsatta är orsakade av de externa ekonomiska chockerna 1-5 under rubrik 4.3, och inte tvärtom.

4.5 Modell för hypotesprövning

Då hypotes 1-3 inte kan prövas med tillgänglig statistik, prövar vi istället de reviderade hypoteserna 4-7.

Från år 2010 finns antal skuldsatta hos KFM tillgängligt ner till kommunnivå, vilket inte finns i den tidigare statistiken. Sannolikt måste digitalisering av arkiverat material genomföras för att få material före år 1986. Material rörande år 2013 har inte analyserats då det inte funnits tillgängligt vid arbetets genomförande.

För åren 2010-2012 tillåter det statistiska materialet att vi genomför en kvantitativ analys i form av en standardmässig multipel regression för att förklara KFM-skuldsättning i termer av arbetssökande och deltagande i aktivitetsprogram hos AF (AF, 2013), konkurser (Tillväxtanalys, 2013) och skilsmässor (SCB, 2013) enligt modell i ekvation 1.

Efter genomförd regression kommer vi eventuellt kunna falsifiera hypotes 4 avseende orsaker 2, 4 och 5. Vi kommer också kunna föra ett kvalitativt resonemang avseende giltigheten hos hypotes 6 och 7.

$$y_i = ax_i + bz_i + cu_i + d + \epsilon_i \left\{ \begin{array}{l} a, b, c \text{ koefficienter att estimeras} \\ d \text{ konstantterm att estimeras} \\ \epsilon \text{ felterm} \\ x = \frac{\text{skilsmässor}}{\text{befolkningsmängd}} \\ z = \frac{\text{arbetssökande}}{\text{tillgänglig arbetskraft}} \\ u = \frac{\text{konkurser}}{\text{befolkningsmängd}} \\ y = \frac{\text{registrerade skuldsatta hos KFM}}{\text{befolkningsmängd}} \end{array} \right. \quad (1)$$

KFM:s verksamhet under rubrik 4.3 punkter 1-5 har statistik (KFM, 2013c) som finns tillgänglig från 1980-tal. Den statistiken tillåter ett kvalitativt resonemang kring hypotes 4 giltighet för orsaker 1 och 3. Någon kvantitativ bearbetning av materialet gör vi inte, då det består av få datapunkter och förutsättningarna på till exempel kreditmarknaden och hos lagstiftningen inte har varit identiska mellan år. Vi väljer att redovisa relativt många figurer då inget mått endast reflekterar överskuldsättning enligt definition 2.

5 Empiri

5.1 Statistiskt material: 2010 till 2012

Jämförelsen genomförs enligt vad som är modellerat under rubrik 4.5³ enligt ekvation (1), där koefficienterna därmed kan betecknas ordinära minsta-kvadrat (OLS)-estimatorer.

Variablerna i ekvation (1) är normerade mot kommunens befolkningsmängd eller kommunens tillgängliga arbetskraft, för att gå att jämföra mellan kommuner med olika egenskaper. Variablerna kan därmed endast anta värden mellan 0 och 1. Då u saknar ett antal värden genomförs regressionen även utan den variabeln. Regressionerna redovisas i tabeller 3-5. Analys av materialet genomförs under rubrik 6.2 .

5.2 Statistiskt material: 1980-tal till 2012

I detta avsnitt betraktar vi statistik över några av KFM:s arbetsuppgifter, som tidigast från 1980-talet.

Först har vi figur 1 hur antalet skuldsatta i riket hos KFM har varierat mellan åren 1986 till 2012, tillsammans med mått på konjunktur och arbetslöshet. Sedan kommer figur 2, med av KFM verkställda avhysningar tillsammans med BNP och arbetslöshet. Efter det redovisar vi figur 3, där ansökningar till KFM om betalningsföreläggande redovisas med BNP och arbetslöshet. I figur 4 redovisas beviljade skuldsaneringar tillsammans med BNP och arbetslöshet. Sedan redovisar vi fastighetsärenden hos KFM tillsammans med BNP och arbetslöshet. Analys av materialet genomförs under rubrik 6.3 .

³Den statistikprogramvara vi använt är R version 3.0.2 och dess metod `lm()` för den multipla regressionen.

Tabell 3: Regressioner för 2010

	Estimat	Std. fel	t-värde	p-värde	2,5 %	97,5 %
(konst.)	0.0042	0.0028	1.5368	0.1256	-0.0012	0.0097
skiljd10	2.2214	0.4385	5.0656	0	1.3576	3.0851
arb10	0.2532	0.0197	12.83	0	0.2144	0.2921
konk10	2.5806	2.0586	1.2536	0.2112	-1.4741	6.6354

Typ	Värde
N	245
R^2	0.4555
Just. R^2	0.4489

	Estimat	Std. fel	t-värde	p-värde	2,5 %	97,5 %
(konst.)	0.0072	0.0026	2.7515	0.0063	0.002	0.0123
skiljd10	2.004	0.4325	4.6338	0	1.1528	2.8552
arb10	0.2524	0.0196	12.8742	0	0.2138	0.291

Typ	Värde
N	287
R^2	0.3915
Just. R^2	0.3873

Tabell 3: Övre del: Multipel regression enligt ekvation (1) med $x = \text{skiljd10}$, $z = \text{arb10}$, $u = \text{konk10}$, där $\frac{\text{registrerade skuldsatta hos KFM}}{\text{befolkningsmängd}}$ förklaras med $\frac{\text{skilsmässor}}{\text{befolkningsmängd}}$, $\frac{\text{arbetssökande}}{\text{tillgänglig arbetskraft}}$ samt $\frac{\text{konkurser}}{\text{befolkningsmängd}}$. Värdena är för år 2010. Undre del: som övre del fast med $u = 0$. Statistik: (KFM, 2013c; SCB, 2013; Tillväxtanalys, 2013; AF, 2013).

Tabell 4: Regressioner för 2011

	Estimat	Std. fel	t-värde	p-värde	2,5 %	97,5 %
(konst.)	0.0059	0.0029	2.0747	0.0391	0,0003	0.0116
skiljd11	1.7878	0.4859	3.6791	0,0003	0.8305	2.745
arb11	0.2485	0.0205	12.100	6 0	0.208	0.2889
konk11	5.233	2.0909	2.5027	0.013	1.1137	9.3522

Typ	Värde
N	237
R^2	0.4333
Just. R^2	0.4261

	Estimat	Std. fel	t-värde	p-värde	2,5 %	97,5 %
(konst.)	0.0064	0.0025	2.5924	0.01	0.0015	0.0113
skiljd11	2.3236	0.4352	5.3394	0	1.4671	3.1802
arb11	0.2582	0.0192	13.4572	0	0.2205	0.296

Typ	Värde
N	287
R^2	0.4243
Just. R^2	0.4203

Tabell 4: Övre del: Multipel regression enligt ekvation (1) med $x = \text{skiljd11}$, $z = \text{arb11}$, $u = \text{konk11}$, där $\frac{\text{registrerade skuldsatta hos KFM}}{\text{befolkningsmängd}}$ förklaras med $\frac{\text{skilsmässor}}{\text{befolkningsmängd}}$, $\frac{\text{arbetssökande}}{\text{tillgänglig arbetskraft}}$ samt $\frac{\text{konkurser}}{\text{befolkningsmängd}}$. Värdena är för år 2011. Undre del: som övre del fast med $u = 0$. Statistik: (KFM, 2013c; SCB, 2013; Tillväxtanalys, 2013; AF, 2013).

Tabell 5: Regressioner för 2012

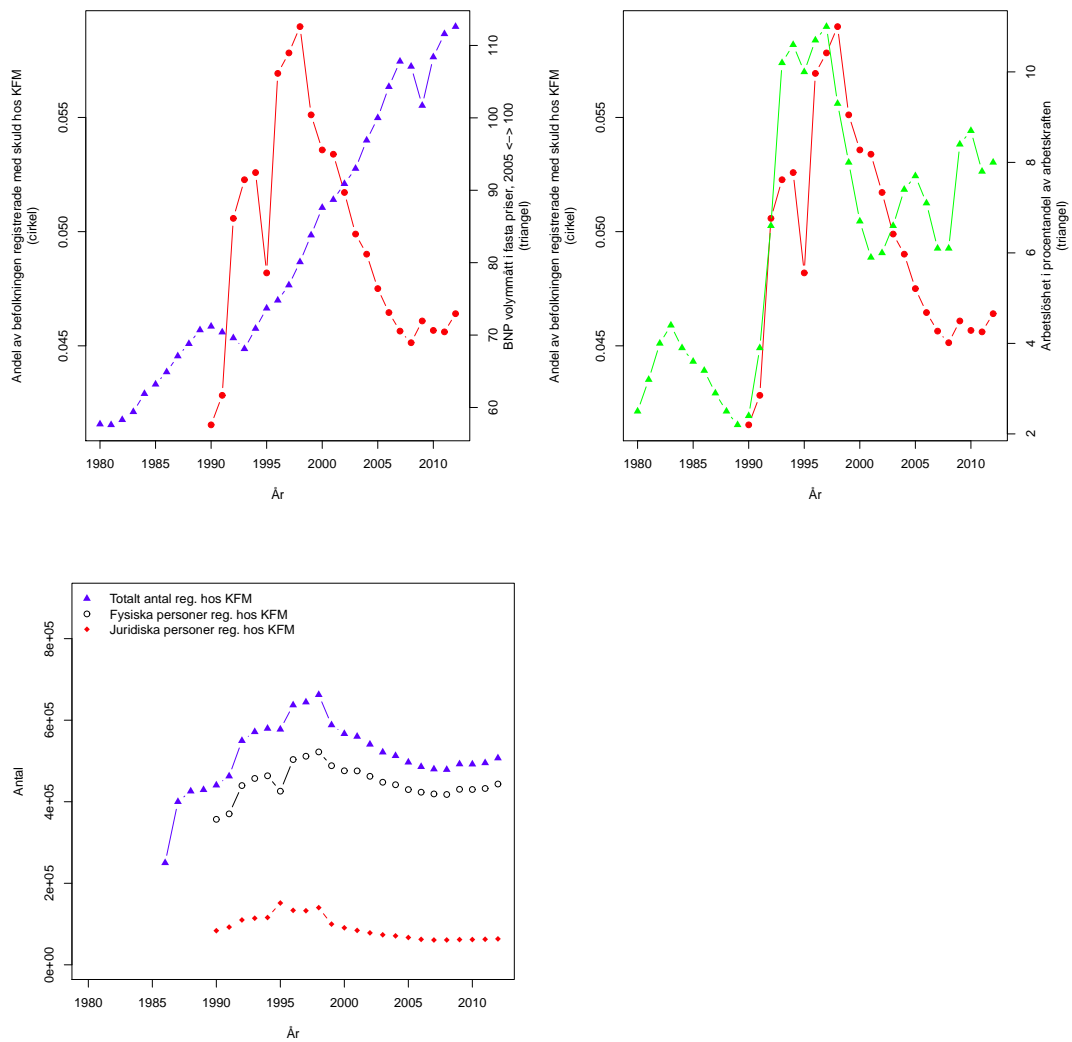
	Estimat	Std. fel	t-värde	p-värde	2,5 %	97,5 %
(konst.)	0.0028	0.0029	0.9584	0.3388	-0.0029	0.0085
skiljd12	2.0575	0.4666	4.4091	0	1.1384	2.976
arb12	0.2534	0.0204	12.4285	0	0.2133	0.293
konk12	7.8581	1.8376	4.2762	0	4.2387	11.47

Typ	Värde
N	248
R^2	0.4546
Just. R^2	0.448

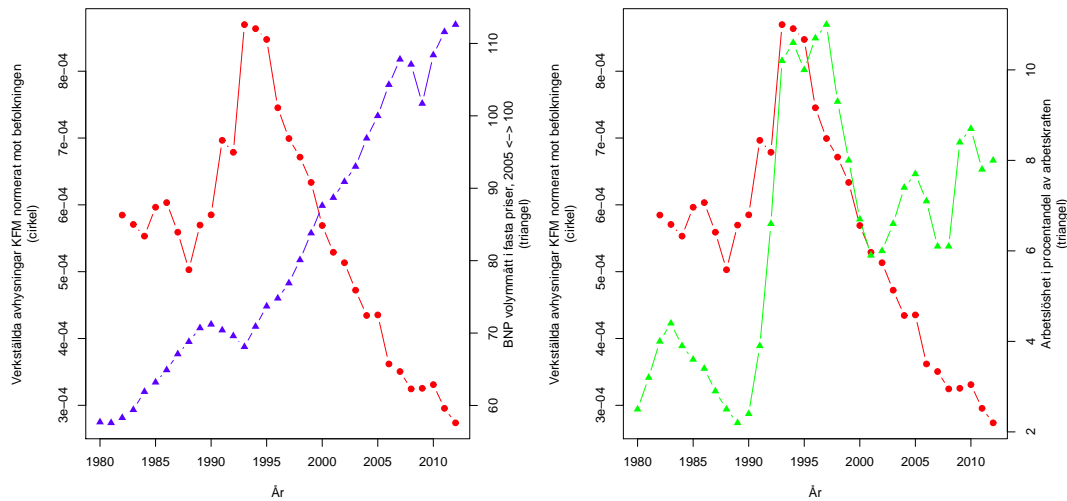
	Estimat	Std. fel	t-värde	p-värde	2,5 %	97,5 %
(konst.)	0.0087	0.0024	3.6417	0,0003	0.004	0.0133
skiljd12	1.8852	0.4258	4.427	0	1.047	2.7234
arb12	0.259	0.02	12.9221	0	0.2196	0.2985

Typ	Värde
N	287
R^2	0.4113
Just. R^2	0.4072

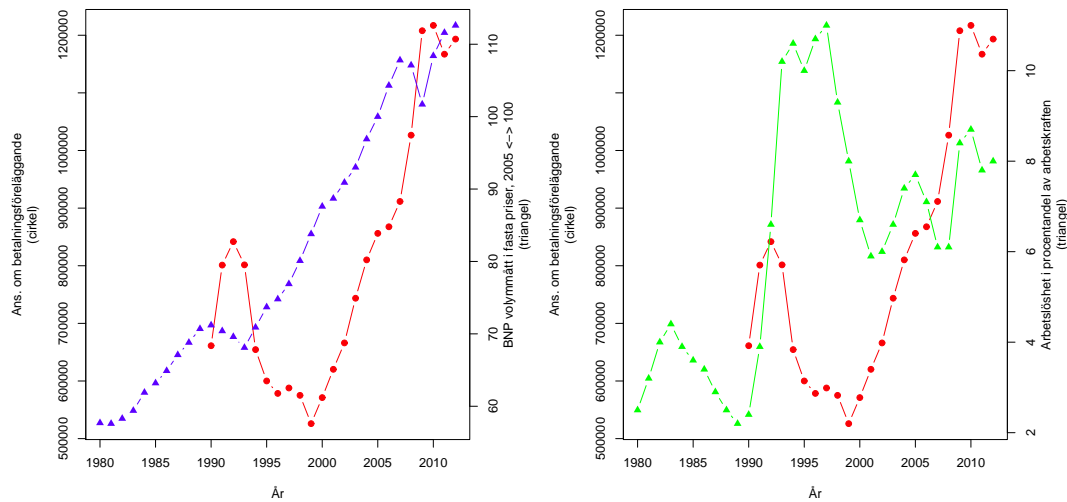
Tabell 5: Övre del: Multipel regression enligt ekvation (1) med $x = \text{skiljd12}$, $z = \text{arb12}$, $u = \text{konk12}$, där $\frac{\text{registrerade skuldsatta hos KFM}}{\text{befolkningsmängd}}$ förklaras med $\frac{\text{skilsmässor}}{\text{befolkningsmängd}}$, $\frac{\text{arbetsökande}}{\text{tillgänglig arbetskraft}}$ samt $\frac{\text{konkurser}}{\text{befolkningsmängd}}$. Värdena är för år 2012. Undre del: som övre del fast med $u = 0$. Statistik: (KFM, 2013c; SCB, 2013; Tillväxtanalys, 2013; AF, 2013).

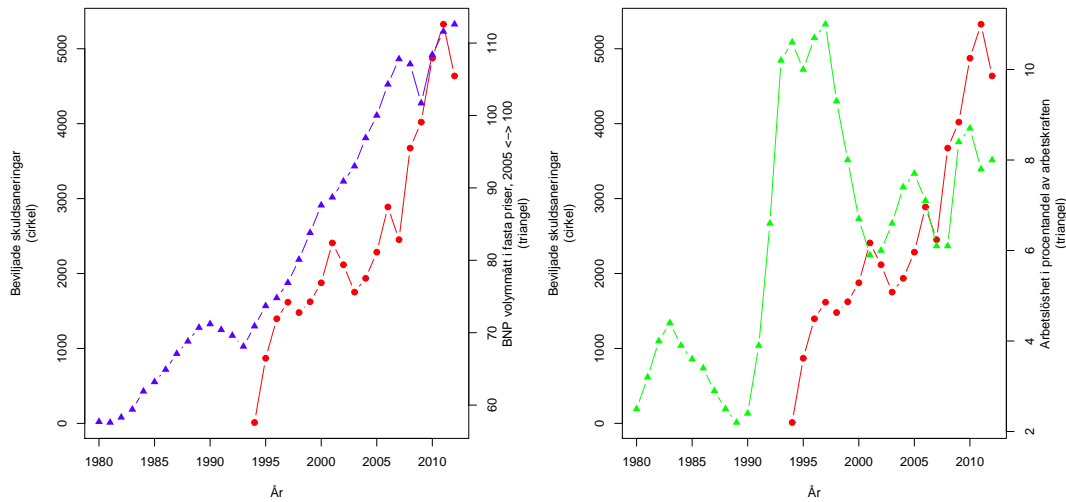
Figur 1: Övre vänster: Skuldsatta registrerade hos KFM för åren 1986 till 2012, och Sveriges BNP 1980-2012 i fasta priser i termer av volymmått 2005 \leftrightarrow 100. Övre högre: Skuldsatta registrerade hos KFM för åren 1986 till 2012, och arbetslöshet i andel av arbetskraften, länkade AKU-versioner. Nedre: Registrerade hos KFM med skuld. Separation mellan fysiska och juridiska personer tillgänglig från 1990. Statistik: (KFM, 2013c; SCB, 2013)

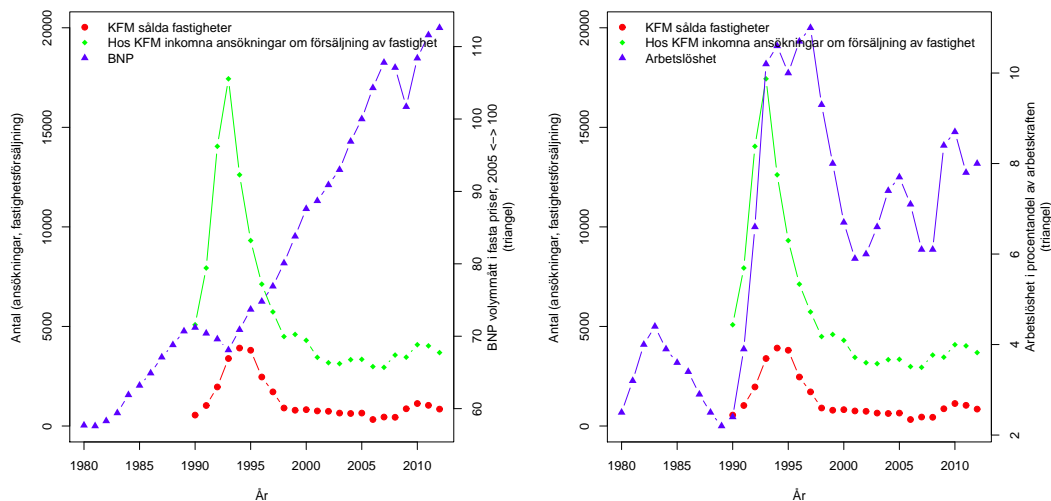
Figur 2: Vänster: Av KFM verkställda avhysningar, och Sveriges BNP 1980-2012 i fasta priser i termer av volymmått 2005 ↔ 100. Höger: Av KFM verkställda avhysningar, och arbetslöshet i andel av arbetskraften, länkade AKU-versioner. Statistik: (KFM, 2013c; SCB, 2013)

Figur 3: Vänster: Ansökningar till KFM om betalningsföreläggande, och Sveriges BNP 1980-2012 i fasta priser i termer av volymmått 2005 ↔ 100. Höger: Ansökningar till KFM om betalningsföreläggande, och arbetslöshet i andel av arbetskraften, länkade AKU-versioner. Statistik: (KFM, 2013c; SCB, 2013)

Figur 4: Vänster: Beviljade skuldsaneringar, och Sveriges BNP 1980-2012 i fasta priser i termer av volymmått 2005 ↔ 100. Höger: Beviljade skuldsaneringar, och arbetslöshet i andel av arbetskraften, länkade AKU-versioner. Statistik: (KFM, 2013c; SCB, 2013)

Figur 5: Vänster: Ansökningar och sålda fastigheter KFM, och Sveriges BNP 1980-2012 i fasta priser i termer av volymmått 2005 ↔ 100. Höger: Ansökningar och sålda fastigheter KFM, och arbetslöshet i andel av arbetskraften, länkade AKU-versioner. Bostadsrätter ingår från 1996. Statistik: (KFM, 2013c; SCB, 2013)

6 Analys och diskussion

6.1 Tidigare forskning och rapporter

Som vi sett under rubrik 3 har det inte genomförts någon större mängd studier av detta område tidigare i Sverige. Trots detta finner vi att de orsaker till överskuldsättning som beskrivs i de studier vi har betraktat inte kan sägas stå i konflikt med varandra. Vi finner snarare ett tydligt överlapp mellan de olika studierna, där ingen studie egentligen utesluter orsaker från någon annan studie. Vi kunde kategorisera de nämnda orsakerna i den sammanfattande listan under rubrik 3.2.

(Pålsson, 2001, s.10) menar att undersökt material i skuldsaneringsfall tyder på att det många gånger är fråga om externa ekonomiska chocker som är orsaken till överskuldsättningen.

Listans orsaker menar vi kan delas in i två kategorier, där den ena är extern ekonomisk chock enligt definition 1. Där finner vi till exempel arbetslöshet eller sjukdom. Den andra kategorin är orsaker av typen att personen har lägre beredskap för ekonomiska problem. Där har vi till exempel kunskaper och svagt socialt nätverk.

(SOU, 2013:78) fann att ett antal av de grupper som är överrepresenterade som gäldenärer hos KFM är sådana som kan förväntas ha mindre motståndskraft mot ekonomiska svårigheter, som till exempel arbetslösa och ensamstående.

Vi kan konstatera att samtliga nämnda orsaker befinner sig i en gråzon rörande vem som bär skuld till händelseförloppet. Det är relevant för att klassificera orsakerna enligt definition 1. I individuella fall kan det tyckas enkelt, till exempel 20 års ej påtvingad cigarettökning orsakade lungcancer som i sin tur orsakade sjukskrivningen, arbetslösheten och oförmågan att fullfölja ingångna kreditavtal. Detta kan vi dock problematisera ytterligare, kan samhället begära att varje individ skall förstå långtgående hälsoimplikationer vid den första cigaretten vid 15 års ålder? Vilken makt har 15-åringen som börjar röka verkligen över sitt beslut, är det istället föräldrarnas bristande betoning på personlig integritet vid uppfostrandet som är till skuld? Konsumtionskrediter kan modelleras som en komponent i "conspicuous consumption", där individer konsumerar för att behålla social status, samt upplever stress vid ökade inkomstklyftor trots avsaknaden av reell inkomstminskning (Christen, Morgan, 2003; KFM, 2008, s.150, s.38), vilket antyder att de heller inte alltid är enkla att klassificera.

Av de orsaker som framkommit verkar det i en majoritet av fallen inte gå att utesluta att en extern ekonomisk chock var orsak eller delorsak till händelseförloppet.

Vi menar också att det i materialet framkommer att en extern ekonomisk chock i en

många av fallen kan ha varit den huvudsakliga orsaken bakom händelseförloppet.

Under rubrik 2.3 såg vi att överskuldssättningsproblemet är samhällsekonomiskt relevant.

6.2 Statistiskt material: 2010 till 2012

Ändamålet med redovisat material är att pröva hypoteser 4-7.

Vi betraktar regressionerna redovisade i tabell 3-5. Vi noterar att vid förklarandet av antalet skuldsatta hos KFM som beroende av skilsmässor, antal arbetssökande samt konkurser ser vi koefficienter minst 95% signifikanta ovan 0 förutom för konkurser år 2010 i tabell 3.

Falsifieringen av hypotes 4, d.v.s. nollhypotesen, kan därmed göras på 95%-nivå för alla koefficienter utom en. Vi lyckas därmed inte rimligen falsifiera hypotes 5. Det justerade R^2 -värdet ligger kring 0,4, något som antyder att modellen har ett existerande förklaringsvärde. t -värdet, eller $\frac{\text{estimerad koefficient}}{\text{standardfel}}$ ligger i samtliga regressioner i storleksordning $10^0 = 1$ för skilsmässor och konkurser och det bättre 10^1 för antal arbetssökande. En enkel linjär regression där antalet skuldsatta 2010 förklarades endast i termer av antalet konkurser gav en signifikant koefficient, något som skulle kunna antyda multikollinearitet. Då koefficienterna i de multipla regressionerna inte i övrigt var insignifikanta och R^2 -värdena inte så höga menar vi att multikollinearitet inte är av större fara för slutsatserna. Då våra värden också är verkliga mätvärden av samtliga fall behöver vi heller inte bekymra oss om slumpmässighet hos variablerna. De genomförda regressionerna och statistiskt funktionsval baseras på att vi antagit homoskedastiska fel. Vi har också genomfört samma regressioner fast med robust metod⁴ för kontroll om det homoskedastiska antagandet var orimligt. Det visade sig att koefficienterna i samtliga fall var av samma tecken och samma storleksordning, och återigen var det endast 2010 års konkurs-koefficient vars 95%-konfidensintervall överlappade 0. Som exempel var i tabell 5 skiljd12:s konfidensintervall $[1.1384, 2.9766]$ med $\text{lm}()$, och motsvarande med $\text{lmrob}()$ blev $[0.8659, 2.8507]$ vilket illustrerar vilken typ av skillnader det handlar om. Därmed finner vi inte att feltermens varians är av vidare oro för slutsatserna.

För hypotes 6-7, finner vi det mindre svårt att argumentera för att skuldsättning hos KFM i stor skala skulle orsaka högre antal arbetssökande, konkurser och skilsmässor, även om enstaka exempel sannolikt förekommer. Därmed finner vi det rimligt att antal arbetssökande, konkurser och skilsmässor orsakar högre antal skuldsatta hos KFM. Vi har därmed inte lyckats falsifiera hypotes 6-7 på kvalitativa grunder.

Vi poängterar att det inte är det konventionella arbetslöshetsmättet från SCB, utan (AF, 2013) mått på inskrivna och aktivitetsdeltagare, och en därmed lägre siffra än det

⁴Metoden $\text{lmrob}()$ i R användes. $\text{lmrob}()$ beräknar s.k. MM-estimatorer för linjära modeller.

konventionella arbetslöshetsmättet, och därmed också i vår modell en underskattning av arbetslöshetens inverkan på antal gäldenärer hos KFM.

6.3 Statistiskt material: 1980-tal till 2012

Ändamålet med redovisat material är att pröva hypoteser 4-7.

Hos tidsserierna i figurer 1-5 kan vi konstatera att Sveriges kris under 1990-talets början syns tydligt i aktivitet hos KFM som sedan avtar under senare delen av 1990-talet. Undantaget är skuldsanering, som inte går att jämföra då lagen stiftades 1994 (Skuldsaneringslag, 1994). Vi måste dock poängtera att väsentlig andel av ökningarna i diverse ärenden hos KFM kan bero på att nya jämviktsnivåer i till exempel antal skuldsatta ställde in sig efter den svenska kreditmarknadens liberaliseringar under sent 1980-tal. Lågkonjunkturen med sin början i den amerikanska bankkraschen 2008 tycks också ha gett effekter i större delen av KFM:s aktiviteter, men långt mindre än den under 1990-talets början, något som säkerligen beror på att Sverige inte drabbades lika hårt under sent 2000-tal. Det kan dock också antyda att konjunkturons påverkan på antalet skuldsatta är existerande men begränsad, och det tidiga 1990-talets effekter var lika orsakade av nya juridiska förutsättningar. Detta är svårt att analysera djupare utan vidare studier.

Det tidiga 2000-talets IT-krasch och efterföljande ökning i arbetslösheten är svårt att se att det skulle orsakat någon större ökning i aktivitet hos KFM. Vi kan spekulera i att detta skulle kunna bero på att arbetslösheten kanhända drabbade akademiker hårdare än arbetare, en grupp som vi under rubrik 6.1 sett inte är välrepresenterad bland gäldenärer hos KFM.

Vi kan vidare konstatera att ett antal andra trender i aktiviteten hos KFM går att skönja, som sannolikt inte är konjunkturberoende. I figur 2 ser vi att 1990-tals krisen gjorde sitt avtryck, och avhysningarna sedan gick ned, men de fortsatte sedan att gå ned till nivåer under de innan 1990-talskrisen. Här finns olika möjliga förklaringar, såsom till exempel ändrade regler och arbetsmetoder hos KFM och socialtjänst, eller successivt höjda krav på hyresgäster från hyresvärdar i kombination med de senaste 20 årens mer och mer ansträngda situation på hyresmarknaden i Sveriges större städer.

I figur 3 ser vi att 1990-talets kris satte sitt spår, och att nivån sedan sjönk. Dock observerar vi att det efter 2000 varit en skarp uppgång av ärenden, något som också är mindre lätt att direkt förklara. En möjlig orsak skulle kunna vara genombrottet för digitala tjänster, och att borgenärer därmed skulle ha en mindre administrativ arbetsbörda initialt vid ansökande om betalningsföreläggande. En annan möjlig orsak är konsumentkrediters allt bredare spridning och därefter följande obetalda skulder, något som dock inte stämmer ordentligt

med figur 1.

Vi lyckas inte på kvalitativa grunder visa att hypotes 4 skulle vara sann.

Vi lyckas inte på kvalitativa grunder visa att hypoteser 5-7 skulle vara falska.

6.4 Sammanfattande analys av statistik och tidigare forskning och rapporter

Under rubrik 6.1 kunde vi konstatera att de orsaker som framkommit i tidigare material till överskuldssättning ofta går att klassificera som externa ekonomiska chocker enligt definition 1. I vår egen grafiska jämförelse studie sammanfattad under rubrik 6.3 konstaterar vi att krisen under 1990-talets början hade en tydlig inverkan på KFM:s aktivitet, vilket därmed antyder att lågkonjunktur och för konsumenten ändrade förutsättningar på kreditmarknaden inte kan uteslutas som orsaker till överskuldssättning. Lågkonjunkter och förändringar för konsumenten på kreditmarknaden argumenterar vi är externa ekonomiska chocker enligt definition 1. Vidare kunde vi konstatera under rubrik 6.2 att det för åren 2011 och 2012 föreligger statistiskt signifikanta samband för att förklara skuldsatta hos KFM i termer av de externa ekonomiska chockerna skilsmässor, konkurser och antal arbetssökande. Det antyder också att vi inte kan utesluta externa ekonomiska chocker som orsaker till överskuldssättning.

7 Sammanfattning

I denna text har vi undersökt frågeställningarna om överskuldssättningens orsaker, samt om överskuldssättning orsakas av externa ekonomiska chocker eller personligt ansvar. Vi inledde med att precisera begreppet extern ekonomisk chock, för att sedan gå vidare med att undersöka tidigare material i ämnet. Vad gäller tidigare material fann vi först att mängden rörande Sverige inte är omfattande. I det material vi tog del av varierade angivna orsaker till överskuldssättning, men gemensamt var att orsaker av typen sjukdom och arbetslöshet ofta förekom. Dessa vanligt förekommande orsaker kan klassificeras som externa ekonomiska chocker enligt vår mening med begreppet. Det framkom också att överdrivet konsumtionslåning eller stora bostadslån inte är grupper som är överrepresenterade bland överskuldssatta, se rubrik 3.1.

Vår undersökning fortsatte med att betrakta tillgänglig statistik avseende KFM:s aktiviteter och jämföra den med mått på vad vi argumenterar kan vara externa ekonomiska chocker. Två typer av jämförelser gjordes, dels enbart grafiska där KFM:s aktiviteter jämfördes med BNP och antal arbetssökande hos AF, dels linjära regressionsmodeller där antal

skuldsatta hos KFM förklarades i termer av konkurser, skilsmässor och antal arbetssökande. De grafiska jämförelserna var något svårtydda, och svårförklarade trender i KFM:s verksamhet kunde skönjas. Dock var det i de grafiska jämförelserna svårt att argumentera emot att det tidiga 1990-talets kris inte skulle haft någon effekt på KFM:s aktivitet och därmed överskuldsättningen. Vad gäller de linjära regressionsmodellerna fann vi signifikanta samband mellan antalet skuldsatta hos KFM och antal arbetssökande, konkurser och skilsmässor. Vi menar att kausaliteten i sambandet är den förväntade med arbetssökande, konkurser och skilsmässor som oberoende och antal skuldsatta hos KFM som beroende variabel.

Avslutningsvis summerar vi denna text med våra huvudsakliga slutsatser.

Baserat på tidigare forskning och resultaten från vår egen statistiska undersökning drar vi slutsatsen att det inte går att utesluta externa ekonomiska chocker som orsak till överskuldsättning. Vi drar också slutsatsen att externa ekonomiska chocker ökar risken för den enskilde att bli överskuldsatt.

Då vi under rubrik 2.3 sett att kostnaden för samhället vid överskuldsättning kan vara stor hävdar vi att överskuldsättning är ett relevant samhällsekonomiskt problem. På grundval av det menar vi också att det kanhända är rimligt för lagstiftare och myndigheter att i framtiden prioritera överskuldsättningsproblematiken högre.

8 Vidare forskning

Vid publiceringen av (SOU, 2013:78) i november 2013 gjorde arbetsgruppen en väsentlig del av statistikmaterialet som utredningen tagit fram tillgängligt på internet⁵, materialet rör framförallt år 2011, men är mycket detaljerat. Vi har använt materialet för komplettering av några saknade uppgifter, men det kan förmodligen vara av intresse för vidare studier. Vi menar att det behövs mer studier och statistik på det här området, då det är samhälleekonomiskt relevant och lite har gjorts tidigare, vilket stöds av (SOU, 2013:78, kap. 2.2)

Under arbetet med denna text har det även varit tydligt att mycket skulle bli enklare med mer statistik. Vid kontakt med KFM för att få ta del av deras statistik klargjordes det att anledningen till att KFM enkelt kunde dela med sig av till exempel antalet registrerade skuldsatta på kommunnivå från år 2010 berodde på att KFM då uppgraderade sina IT-system så de bland annat tillät detta. För tidigare år går denna information att sammanställa, men innebär sannolikt en större mängd manuellt arbete, något som kan tyckas konstigt då många register varit datoriserade avsevärt längre tid än så. Kanhända tyder det på att det är få som

⁵I skrivande stund på <http://www.regeringen.se/sb/d/16874/a/229109> eller genom manuell sökning på SOU 2013:78 på www.sou.gov.se.

visat intresse för denna typ av information. Det är inget orimligt påstående att politiska beslut sannolikt blir bättre ju mer fakta som finns tillgängligt då besluten tas, varför det statistiska perspektivet kanske borde vara mer närvarande då till exempel Sveriges myndigheter väljer hur offentlig information skall hanteras.

För att få mer detaljerade svar på denna texts frågeställningar och överskultsättningsproblematik i allmänhet vore mer detaljerad statistik central. Att kunna göra fallstudier på till exempel stora företagskonkurser skulle kanske kunna besvara hur effektivt det sociala skydds nätet är för att förhindra överskultsättning.

Referenser

- Ahlström, Richard, 2003. *Ohälsa och marginalisering till följd av överskuldsättning*, från Konsumentverkets PM 2003:4, Överskuldsättning – omfattning, orsaker och förslag till åtgärder. Rapport. Karlstad: Konsumentverket.
- Arbetsförmedlingens statistik, 2013. <http://www.arbetsformedlingen.se/Om-oss/Statistik-prognoser.html>.
- Dagens Nyheter, 2013. Artikel, publicerad 2013-11-28, läst 2013-12-02. *Så växte skulden från 1700 till 73 000 kronor*. <http://www.dn.se/ekonomi/sa-vaxte-skulden-fran-1700-till-73-000-kronor/>
- Dagens Nyheter, 2013. Artikel, publicerad 2013-11-26, läst 2013-12-19. *Regeringen: Förslag om skuldsättning kommer före valet*. <http://www.dn.se/ekonomi/regeringen-forslag-om-skuldsattning-kommer-fore-valet/>
- Palmér, Eugène et al. 2008. *Alla vill göra rätt för sig*. Rapport. Solna: Kronofogden.
- Kilian, Lutz. 2008. "The Economic Effects of Energy Price Shocks." *Journal of Economic Literature*, 46(4): 871-909. DOI: 10.1257/jel.46.4.871
- Konsumentverket, 2013. *Budgetrådgivning – en kortsiktig kommunal kostnad eller en lönsam social investering*. Rapport. Karlstad:Konsumentverket.
- Kronofogdemyndigheten, 2008a. *Alla vill göra rätt för sig. Överskuldsettingens orsaker och konsekvenser*. Rapport. Stockholm:Kronofogdemyndigheten.
- Kronofogdemyndigheten, 2013. *Kronofogden i korthet*. <http://www.kronofogden.se/Kronofogdenikorthet.html>. Inhämtat 2013-12-02.
- Kronofogdemyndigheten, 2013. *Statistik* .<http://www.kronofogden.se/Statistik.html>. Inhämtat 2013-12-16.
- Kronofogdemyndigheten, 2013, *Statistik över KFM:s verksamhet*, inhämtad genom kontakt med myndigheten. Stockholm: Kronofogdemyndigheten.
- Morgan, R. & Christen M., 2003, *Keeping Up With the Joneses: The Effect of Income Inequality on Demand for Consumer Credit*, INSEAD, University of Utah.

- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (förf.,red.), Ramsay, Iain (red.) och Whitford, William (red.) (2003). *Consumer bankruptcy in global perspective*. Artikelnamn: Constructors of Debtors and Creditors in Consumer Bankruptcy. Oxford: Hart Publishing.
- Pålsson, Anne-Marie, 2001. *SKULDSANERING - Ett effektivt sätt att lösa privatpersoners överskuldsättning eller en rättslig anomali?* Report No 22, Reports from the Personal Finance and Family Business Research Program, Ekonomihögskolan, Lunds Universitet.
- Sandvall, Lisbeth, 2008. *Från skuldsatt till skuldfri: Processer, strategier och påverkande faktorer*, Licentiatavhandling, Växjö Universitet (sedermera Linnéuniversitet).
- Sandvall, Lisbeth, 2011. *Överskuldssättningens ansikten. En studie av vägar in och ut ur ekonomiska svårigheter*. Diss., Linnéuniversitetet.
- SCB, *Sveriges offentliga statistik*, www.scb.se.
- SFS 1994:334. Skuldsaneringslag. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SFS 2006:548. Skuldsaneringslag. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SOU 2013:78, "Överkskuldsättning i creditsamhället". Betänkande av Utredningen om överskuldssättning. Stockholm 2013.
- Tillväxtanalys, 2013. *Tillväxtanalys statistik*, <http://statistikportalen.tillvaxtanalys.se>.
- Tufte, Per Arne, 2004. *Managing strained circumstances. Strategies of financing consumption in households with low income and households with debt problems*, i *Hushållens överskuldssättning i Norden. Rapport från ett samnordiskt forskningsseminarium om orsakerna till och konsekvenserna av nordiska konsumenternas överskuldssättning*. TemaNord 2004:513. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.